

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ОЛІЙНИК СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

УДК 372.878

**ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНО-ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного
виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2005

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Житомирському державному університеті імені Івана Франка.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Горбенко Сергій Семенович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, доцент
кафедри методики музичного виховання та хорового
диригування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук
Танько Тетяна Петрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, декан
факультету дошкільного виховання;

кандидат педагогічних наук

Печенюк Майя Антонівна,
Кам'янець-Подільський державний університет,
професор кафедри методики музичного виховання, вокалу
і хорового диригування.

Провідна установа – Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського,
кафедра педагогіки та методики початкового
навчання, Міністерство освіти і науки України, м.
Вінниця.

Захист відбудеться „ 9 ” лютого 2005 року о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.08 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий „ 29 ” грудня 2005 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т.М. Завадська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стратегія розвитку сучасної освіти спрямована на ствердження особистості майбутнього вчителя шляхом повної реалізації його потенційних можливостей. Наразі важливого значення набуває професійна підготовка вчителя початкових класів, який веде у світ пізнання молодших школярів. Саме він закладає в дітях фундаментальні основи духовності, освіченості, культури, розвиває в них творчу здатність. У зв'язку з цим нагальною потребою сьогодення є формування гармонійної особистості вчителя-початківця на основі діалектичної взаємодії духовного, творчого і професійного потенціалів.

Основою внутрішнього світу особистості майбутнього фахівця є його духовний потенціал. Він формується в результаті пізнання, осмислення і перетворення духовних багатств народу. Не випадково розвиток духовного потенціалу пов'язують з невичерпними можливостями мистецтва, яке виступає не лише проявом внутрішнього духу, а й є його виміром, тому часто використовується як засіб формування духовного потенціалу особистості. Сформований на засадах мистецтва, духовний потенціал зумовлює здатність майбутнього вчителя до педагогічного впливу засобами прекрасного. Висвітленню його сутності та практичної реалізації присвячено роботи З. Гіптерс, О. Олексюк, М. Сови, Ж. Юзвак, О. Рудницької та ін.

Зважаючи на те, що духовний потенціал виступає ядром творчої особистості, а творчий потенціал – двигуном духовності (за Н. Кічук), вчені наголошують на необхідності формування останнього, досліджуючи цей феномен з боку філософського (О. Клепиков, І. Кучерявий, Л. Коган, В. Овчинников, Р. Пономарьова, О. Чаплигін та ін.), культурологічного (М. Ценко, Н. Мартинович, Л. Москвичова та ін.), психологічного (М. Гнатко, В. Рибалка, В. Роменець та ін.) і педагогічного (Е. Гуцало, П. Кравчук, Н. Посталюк, О. Виговська, В. Лісовська, О. Приходько та ін.) аспектів.

Праці науковців вказують на те, що творчість є провідною ознакою професіоналізму (Д. Крюкова, В. Моляко). Професійний потенціал педагога розкрито в роботах таких учених, як Ю. Азаров, М. Кухта, І. Підласий, С. Трипольська та ін. Поширення двопрофільних спеціальностей у вищих навчальних закладах країни, як то вчитель початкових класів і музики, зумовлює виокремлення в структурі професійного потенціалу майбутнього вчителя важливої фахової якості – музично-творчого потенціалу. Здатність до музичного створення має певне висвітлення в роботах науковців-дослідників (М. Антків, Л. Баренбойм, Л. Бочкарьов, Г. Шевченко, Г. Яковчук та ін.), але відсутній цілісний підхід до вивчення цього феномену.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що проблема формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів і музики не була предметом спеціального вивчення. Поза увагою дослідників залишились значні можливості музично-теоретичних дисциплін, які в першу чергу повинні стати фундаментальним підґрунтям становлення творчої особистості вчителя музики. Розмаїття форм і видів роботи, що мають місце в процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін спрямоване на активізацію всіх психологічних процесів особистості, специфічною характеристикою яких є наскрізність проявів. Музичний слух, емоції, мислення, пам'ять, увага, увага утворюють складне сплетіння – конгломерат музичного обдарування.

Програми вищих навчальних закладів не передбачають створення системи формування музично-творчого потенціалу студентів, під час вивчення музично-теоретичних дисциплін, не вивчено умови, які б сприяли ефективності цього процесу, не визначено зміст і методи подальшого розвитку музично-творчих можливостей майбутніх фахівців. Актуальність і педагогічна значущість цієї проблеми зумовили вибір теми дослідження: „**Формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів**”.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано згідно з планом науково-дослідної роботи кафедри музики з методикою викладання Житомирського державного університету імені Івана Франка і є складовою комплексної наукової теми „Теорія та практика мистецької освіти”. Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 9 від 26.04. 1998 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 4 від 4.06. 1998 р.).

Об'єкт дослідження – процес професійного становлення майбутніх учителів початкових класів і музики.

Предмет дослідження – формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів і музики.

Мета дослідження полягає у розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів і музики під час вивчення музично-теоретичних дисциплін.

Гіпотеза дослідження. Ефективність формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів і музики підвищиться завдяки застосуванню різних видів створення простих за формою різножанрових зразків музики.

Відповідно до мети та гіпотези було визначено такі **завдання**:

- вивчити теоретичний аспект сутнісних характеристик потенціалу та з'ясувати механізми актуалізації потенційних можливостей людини;
- визначити сутність поняття “музично-творчий потенціал” майбутнього вчителя, його зміст, структуру, динаміку функціонування;
- обґрунтувати критерії, показники та визначити рівні сформованості музично-творчого потенціалу майбутніх фахівців;
- виявити психолого-педагогічні умови формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя;
- розробити та експериментально перевірити методику формування музично-творчого потенціалу студентів на заняттях з музично-теоретичних дисциплін.

Методологічну та теоретичну основу дослідження становлять:

- філософські положення теорії пізнання про діалектичну взаємодію потенційних та актуальних можливостей особистості, про творчість як родову сутність людини та механізм її розвитку (М. Бердяєв, С. Гольдентріхт, М. Каган, А. Коршунов, А. Шумилін та ін.);
- психологічні теорії розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, О. Асмолов, Л. Виготський, В. Давидов, О. Леонт'єв, Р. Немов, А. Петровський, К. Платонов, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн та ін.);
- дослідження з психології художньої творчості (Є. Басін, Ю. Гусєв, І. Лисий, Ж. Маритен, О. Мелік-Пашаєв, О. Цекало та ін.);
- педагогічні засади розвитку творчої особистості (А. Алексюк, О. Виговська, В. Загвязинський, В. Кан-Калік, Н. Кічук, О. Сисоєва, О. Сущенко та ін.);
- роботи музикознавців з проблеми інтонаційно-сміислової природи музики (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, Л. Ісьянова, В. Медушевський, Є. Назайкінський, В. Ражников, М. Смирнов, Г. Тарасов та ін.);
- дослідження фахової підготовки майбутнього вчителя музики (А. Болгарський, М. Букач, С. Горбенко, Н. Гузій, О. Олексюк, Г. Падалка, Г. Побережна, О. Ростовський, О. Рудницька, Т. Танько та ін.);
- наукові праці з проблем професійного розвитку майбутнього вчителя початкових класів і музики (І. Арановська, С. Барановська, В. Мішеченко, М. Печенюк, П. Протас, С. Чабан, Г. Шевченко, Є. Юдіна, Л. Яковенко, З. Яропуд та ін.).

Для досягнення мети, розв'язання поставлених завдань і перевірки гіпотези було застосовано такі **методи**: *теоретичні* (вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої літератури з проблеми дослідження, узагальнення педагогічного досвіду з проблеми розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя музики); *емпіричні* (педагогічне спостереження, тестування, вивчення творчих робіт

студентів, бесіди, анкетування, моделювання навчально-творчих ситуацій); педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); метод статистичної обробки кількісних показників.

Організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася у три етапи протягом 1998 – 2004 рр.

На *першому етапі* (1998 – 1999 рр.) було здійснено аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, визначено методологічні і теоретичні основи дослідження, його об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання.

На *другому етапі* (1999 – 2000 рр.) було проведено констатуючий експеримент, визначено критерії та рівні сформованості музично-творчого потенціалу студентів, розроблено методику дослідно-експериментальної роботи, на основі результатів констатуючої частини дослідження визначено зміст і структуру формуючого експерименту.

На *третьому етапі* (2000-2004 рр.) здійснювалася апробація розробленої методики формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики, аналізувалися, узагальнювалися, систематизувалися результати педагогічного експерименту, перевірялася висунута гіпотеза. Було сформульовано висновки наукової роботи, здійснено оформлення тексту дисертації.

Експериментальною базою дослідження стали Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя, Слов'янський державний педагогічний університет. В експерименті брали участь 374 студенти і 72 вчителі музики загальноосвітніх шкіл м. Житомира та Житомирської області. Загалом дослідженням було охоплено 446 осіб.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше розкрито сутність поняття “музично-творчий потенціал”, визначено його структурно-функціональний зміст та механізми актуалізації; розроблено програму діагностування сформованості структурних компонентів феномену в умовах вищої педагогічної освіти на основі визначених критеріїв і показників; обґрунтовано та розроблено методику формування музично-творчого потенціалу студентів у процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методичних рекомендацій формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики. Матеріали дисертації можуть бути використані для оновлення змісту лекційних, практичних і лабораторних занять з таких навчальних дисциплін, як теорія музики і сольфеджіо, гармонія, аналіз музичних творів. Отримані в ході дослідження результати можуть бути

використані також у процесі фахової підготовки студентів музично-педагогічних факультетів вищих навчальних закладів країни.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням взаємодоповнюючих методів, що відповідають суті визначеної проблеми, меті та завданням дослідження; проведенням дослідно-експериментальної роботи в умовах навчально-виховного процесу вищих педагогічних закладів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовано у виступах та повідомленнях на науково-практичних конференціях: “Духовність і художньо-естетична культура” (Житомир, 1999), “Всебічний розвиток особистості студента” (Ірпінь, 2001), “Мистецтво у духовному відродженні України: традиції, новації та перспективи” (Рівне, 2002), міжнародній науково-практичній конференції „Формування професійної майстерності майбутнього вчителя в умовах ступеневої освіти” (Житомир, 2003), всеукраїнській науково-практичній конференції „Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі” (Житомир, 2004), “Становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні” (Ніжин, 2004), на засіданнях кафедри музики з методикою викладання Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Теоретичні положення та практичні рекомендації з проблеми дослідження впроваджено у навчально-виховний процес педагогічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка (довідка № 112 від 21.XI.2003), Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя (довідка № 03 від 03.04.2003), Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка № 04 – 10/1024 від 03.07.2003), Слов’янського державного педагогічного університету (довідка № 66–01–57 від 10.02.2004).

Публікації. Основні положення і результати дослідження відображено в 10 одноосібних публікаціях автора, з них 4 – у провідних наукових фахових виданнях, інші – у збірках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, що нараховує 344 найменування (з них 3 іноземною мовою) та 14 додатків. Загальний обсяг дисертації 226 сторінок. Основний зміст викладено на 169 сторінках, додатки – на 22 сторінках. У роботі наведено 11 таблиць, 5 схем, 10 гістограм.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання, методи дослідження, розкрито методологічні і теоретичні основи, наукову новизну дослідження, практичне значення отриманих результатів, подано дані про апробацію і впровадження результатів дослідження.

У першому розділі *„Теоретичні основи дослідження проблеми формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя”* зроблено історико-теоретичний аналіз наукових першоджерел, присвячених висвітленню проблеми розвитку потенційних можливостей особистості, розкрито особливості реалізації творчого потенціалу майбутнього вчителя музики, визначено зміст і структуру музично-творчого потенціалу студента.

Аналіз філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої літератури дозволив не лише розкрити сутність потенціалу особистості, але й дослідити логічний ряд понять, які мають важливе значення для нашої роботи: духовний потенціал – творчий потенціал – професійний потенціал – музично-творчий потенціал.

На підставі вивчення історичних джерел з'ясовано, що відмінність поглядів на визначення сутності потенціалу обумовлена розвитком філософської думки. За античних часів носієм потенційного вважали матерію, (Арістотель), з епохи середньовіччя потенціал, з одного боку, розуміється як божественне начало в людині (М. Бердяєв, Г. Лейбниц, О. Радищев, Б. Спіноза, Ф. Шелінг), з іншого – як дар природи (Й. Фіхте, Л. Фейєрбах), трансценденції (К. Ясперс). Як внутрішню самість особистості представляють потенціал філософи Е. Фром, Г. Сковорода, психологи А. Маслоу, К. Юнг, Г. Олпорт (пропріум), В. Штерн (диспозиції).

На необхідності виявлення потенційних резервів дитини наголошували видатні вітчизняні педагоги М. Пирогов, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський.

У дослідженні розглядаються також сучасні наукові підходи до визначення понять „потенціал”, „духовний потенціал”, „творчий потенціал” особистості у філософському (О. Клепіков, І. Кучерявий, П. Кравчук, І. Маноха, Л. Москвичова, В. Овчинніков, Б. Паригін), психологічному (Б. Ананьєв, Т. Артем'єва, А. Готсдінер, В. Моляко, В. Мясичев, Р. Немов, Л. Осьмак), культурологічному (Н. Мартинович, Л. Москвичова, М. Ценко), педагогічному (З. Гіптерс, В. Доній, І. Єрмаков, Н. Кічук, Г. Несен, О. Олексюк, О. Рудницька, Л. Сохань) аспектах. Праці науковців дозволяють зробити висновок, що родовою ознакою потенціалу є творчість – сфера актуалізації глибинних потенційних можливостей особи. Розкриваючи свою потенційну сутність у процесі перетворювальної

діяльності, людина стверджується як родова істота. Органічність духовного життєздійснення особистості в умовах соціуму забезпечує мистецтво. Воно постає дієвою силою формування гармонійно розвиненої особистості, потужним рефлексійним засобом актуалізації потенційних резервів її найвишого “Я” в умовах свободи вираження і творчості.

Всебічне дослідження проблеми дозволило дійти висновку, що творчий потенціал учителя музики акумулює в собі методичну, виконавсько-інтерпретаційну і власне музичну творчість. З’ясувавши, що здатність до музичного створення немає достатнього висвітлення у науковій літературі, ми вважали за необхідне ввести у науковий обіг поняття „музично-творчий потенціал майбутнього вчителя”, обґрунтувати його зміст, структуру, дослідити динаміку функціонування означеного феномену.

На нашу думку, музично-творчий потенціал – це якість особистості майбутнього вчителя, що передбачає його ймовірну здатність до музично-творчої діяльності. Музично-творчий потенціал є найвищим вираженням музикальності фахівця і виступає головною ознакою його професіоналізму. Структурно він об’єднує інтелектуально-пізнавальний, емоційно-почуттєвий та інтенційний компоненти. Динаміка функціонування феномену визначається дієздатністю його структурних складових.

Інтелектуально-пізнавальний компонент є фундаментом інтелектуального розвитку майбутнього педагога і зумовлює його спроможність до музично-творчої діяльності. До складу зазначеного компоненту входять музичні здібності, музичне мислення і музична пам’ять. Погоджуючись з О. Лобовою, що лише єдність музичних і творчих здібностей забезпечує успіх музично-творчої діяльності, наголошуємо на тому, що, характеризуючи ті чи інші елементи покомпонентної структури музично-творчого потенціалу, ми розглядаємо їх творчий характер, оскільки це є принципово важливим для нашого дослідження.

Емоційно-почуттєвий компонент – сфера психологічної реакції суб’єкта, яка базується на чуттєвому сприйманні музичної інформації. Він поєднує в собі емоцію, що характеризується короткочасним реагуванням, і почуття – стійке й тривале ставлення людини до того чи іншого об’єкта (за Є. Ільїним). До його структури включено ті види емоцій, які відіграють найважливішу роль у музично-творчому процесі, а саме: гностичні, праксичні та естетичні.

Але наявність зазначеного феномену ще не свідчить про його дієву реалізацію. Враховуючи думку науковців Н. Кічук, О. Левченко, Н. Посталюк та ін. про спрямованість творчого потенціалу до актуалізації, яка проявляється в процесах самореалізації і самоздійснення, ми включили до структури музично-творчого потенціалу інтенційний компонент. Погоджуючись із вченими-психологами А. Волковим, Ю. Мікадзе, Г. Солнцевою в тому аспекті, що саме інтенція фіксує джерело активності, вважаємо, що інтенційний

компонент забезпечує спрямованість інших складових музично-творчого потенціалу на діяльнісне втілення.

У другому розділі *„Дослідно-експериментальна робота з формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики”* розкрито стан музично-теоретичної підготовки студентів, що навчаються за спеціальністю *„Початкове навчання. Музика”*, визначено критерії та рівні сформованості музично-творчого потенціалу майбутніх учителів, обґрунтовано психолого-педагогічні умови, що забезпечують актуалізацію музично-творчої здатності, викладено методика формування зазначеного феномену, проаналізовано результати проведеного дослідження.

Метою констатуючого експерименту стало вивчення творчого характеру застосування музично-теоретичних знань, умінь, навичок. Виходячи з поставленої мети, було розроблено основні критерії сформованості музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя. Констатуючий експеримент базувався на вирішенні таких завдань: виявлення якості знань у студентів з музично-теоретичних дисциплін, у тому числі їх творчого застосування; визначення емоційності сприйняття музики майбутніми фахівцями; з'ясування у студентів міри прояву внутрішньої активності; виявлення ставлення студентів до музично-творчої діяльності.

Перший критерій – обсяг і зміст музично-теоретичних знань, показниками якого є глибина, міцність, системність, усвідомленість знань; самостійність узагальнень і висновків; здатність до творчого застосування знань у музично-практичній діяльності.

Другий критерій – міра розвитку емоційно-почуттєвої сфери характеризується такими показниками, як емоційний відгук на музику та усвідомлення емоційної реакції під час слухання музичних творів; розуміння ролі засобів музичної виразності у створенні того чи іншого музичного образу; стійкий інтерес до музичного мистецтва та зацікавленість процесом музичної творчості.

Третій критерій – здатність до проявів творчої активності визначають такі показники, як наявність внутрішньої потреби в активності; спрямованість на творчість; ініціативність у реалізації власних музично-творчих потенцій.

У ході констатуючого експерименту було проведено анкетування досвідчених учителів музики з метою визначення міри застосування ними музично-творчих форм роботи на уроках. У результаті було з'ясовано, що вчителі набувають досвід музично-творчої діяльності самотужки, в процесі багаторічної практики, а вузівський навчально-виховний процес, зокрема, у ході музично-теоретичної підготовки, не забезпечує формування і реалізації музично-творчих умінь і навичок студентів. З'ясувавши певні недоліки у професійній підготовці випускників музично-педагогічних спеціалізацій було поставлено за

мету дослідити стан сформованості музично-творчого потенціалу студентів початкових класів і музики. Відповідно до цієї мети було проведено спеціально підготовлене анкетування, тестування та виконання студентами творчих завдань. Також було використано методику „Самооцінка емоційного стану” та графічний тест Є. Ільїна „Визначення внутрішньої потреби в активності”, який розкриває рівень енергетичного потенціалу людини для прояву активності.

Таким чином, результати констатуючого експерименту дозволили виявити три рівні сформованості музично-творчого потенціалу студентів.

На низькому (репродуктивному) рівні студенти (35,3%) виявили слабкі музично-теоретичні знання. Вони не розуміють специфічних жанрових особливостей, сутності засобів музичної виразності, не можуть сформулювати визначення музичної форми, погано обізнані з творчістю композиторів-класиків, не усвідомлюють власні емоційні реакції під час слухання музичного твору, пасивно ставляться до процесу музичної творчості.

Середній (продуктивний) рівень (36,36%) характеризується усвідомленням музично-теоретичних понять, умінням застосовувати їх на практиці. Респонденти, віднесені до цього рівня, наводять незначну кількість прикладів музичних творів композиторів-класиків, розрізняють жанрові відмінності лише танцювальної музики, не повністю усвідомлюють сутність і значення засобів музичної виразності, виявляють нестійкий, тимчасовий інтерес до самостійного пошуку, характеризуються відносною активністю в роботі, частково усвідомлюють значення музично-творчої діяльності.

Високий (творчий) рівень (28,34%) сформованості музично-творчого потенціалу студентів характеризується розумінням значення музично-теоретичних знань, умінням застосовувати їх на рівні творчості. Ці респонденти володіють широким діапазоном обізнаності в галузі історії музичного мистецтва, здатні до аналізу своїх слухових уявлень, правильно розуміють та оцінюють власні почуття та емоції, повністю усвідомлюють сутність і роль засобів музичної виразності, зв'язок між теоретичними поняттями та їх практичною реалізацією, розрізняють жанри та їх характерні риси, виявляють стійкий інтерес до музично-творчої діяльності, усвідомлюючи її професійну значущість.

Здійснене нами констатуюче дослідження дозволило зробити такі висновки: 1) студенти, маючи музично-теоретичні знання, не вміють застосовувати їх у творчому режимі і розуміють у відриві від “живої” музичної творчості; 2) у майбутніх учителів спостерігається відсутність стійкого інтересу до занять з теорії музики, сольфеджіо, гармонії, аналізу музичних творів, слабка зацікавленість творчими видами роботи; 3) майбутні фахівці не володіють навичками музичного створення і не усвідомлюють їх значення для музично-педагогічної діяльності.

Такі результати констатуючого експерименту зумовили необхідність розробки психолого-педагогічних умов, здатних забезпечити ефективність процесу формування музично-творчого потенціалу студентів педагогічних факультетів. Це індивідуально-творчий підхід до навчання, який забезпечує розкриття унікальної сутності особистості кожного студента відповідно до його потенційних можливостей; активізація пізнавального інтересу для мотивації музично-творчої діяльності; використання музичного створення як різновиду пріоритетного у розвитку творчих здібностей проблемного навчання.

Формуючий експеримент, що проводився поетапно протягом чотирьох років, ґрунтувався на дотриманні означених психолого-педагогічних умов та апробації розробленої нами методики формування музично-творчого потенціалу студентів.

Початковий етап охоплював перші три навчальні семестри, протягом яких вивчався курс “Теорія музики і сольфеджіо”. Це період оволодіння студентами основними теоретичними знаннями з даного курсу. На цьому етапі студенти опановували необхідні поняття, вчилися їх застосовувати у практичній роботі (побудова і спів звукорядів, інтервалів, акордів), використовували елементи індивідуального творення. Завдання мали репродуктивно-навчальний, рідше репродуктивно-творчий характер, були деталізованими, конкретизованими, невеликими за обсягом.

Другий етап – усвідомлено-дієвий (ІУ – УІ семестри). Його метою було подальше поглиблення музично-теоретичних знань, ускладнення імпровізацій, розв’язання тестів і проблемних завдань. Завдання та вправи спрямовувались на розуміння періоду як форми втілення закінченої музичної думки, усвідомлення гармонічно-фактурних засобів виразності, на розвиток стійкого інтересу до музично-творчих форм роботи.

Третій етап – творчий (УІІ – Х семестри). Його завданням було самостійне застосування системи знань, умінь, навичок, вільне володіння процесом музичного створення. Цей етап було поділено на два підетапи: методично-творчий (засвоєння музично-теоретичних знань під час вивчення курсу “Аналіз музичних творів”) і самостійно-творчий (вільне використання знань, умінь, навичок музичного створення у процесі вивчення спецкурсу “Теоретично-практичні основи музичної творчості”. Складовими створеної методики формування музично-творчого потенціалу майбутніх учителів початкових класів і музики виступили такі методи: вокальна та інструментальна імпровізація, методи проблемного навчання (синтетично-аналітичний, критично-оцінювальний, метод музичного створення), метод творчо-розвивальних завдань, проєктивні методи, спрямовані на вияв здатності до індивідуальної творчості, метод активного спостереження і порівняльного аналізу, ігрові методи (ігри “Музичне лото”, „Концертмейстер”, „Хормейстер” та інші). Окрім того, було застосовано пояснювальні та

ілюстративні прийоми розвитку музично-творчих навичок (прийоми фактурного контрасту, емоційного враження, інтелектуально-емоційного враження), прийом усної та письмової нотації елементарних слухових уявлень студентів.

Розроблена методика органічно вписується у навчально-виховний процес підготовки вчителів початкових класів і музики і природно поєднується з традиційними формами навчання.

Аналіз отриманих результатів після останнього контрольного зрізу дозволив констатувати, що коефіцієнт прояву показників у кожного студента експериментальної групи істотно зріс. Динаміку змін рівнів сформованості музично-творчого потенціалу студентів контрольної та експериментальної груп відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка змін рівнів сформованості музично-творчого потенціалу
майбутніх учителів початкових класів і музики

Рівні	Контрольна група		Експериментальна група	
	Початок експерименту	Кінець експерименту	Початок експерименту	Кінець експерименту
Високий	23,89%	29,45%	20%	40%
Середній	37,22%	35,55%	40%	37,22%
Низький	38,89%	35%	40%	22,78%

Зіставлення результатів початкового і кінцевого зрізів в експериментальній групі дозволяє прослідкувати значне збільшення кількості студентів з високим рівнем сформованості музично-творчого потенціалу (від 20% до 40%), деяке зменшення показників середнього рівня (від 40% до 37,22%) і досить вагоме зниження кількості студентів низького рівня (від 40% до 22,78%). Такі результати свідчать про ефективність запропонованої методики формування зазначеного феномену. Для більш вагомої переконливості результатів дослідження було використано метод статистичної обробки – χ^2 – критерій, який підтвердив ефективність авторської методики формування музично-творчого потенціалу студентів.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення проблеми формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики, що виявляється в обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики досліджуваного феномену у процесі вивчення музично-теоретичних дисциплін.

Результати проведеного дослідження свідчать про виконання поставлених завдань і надали можливість зробити такі висновки.

На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу філософських, психолого-педагогічних і мистецькознавчих досліджень встановлено, що потенціал є чинником саморозвитку особистості. Найважливіші його різновиди духовний, творчий і професійний визначальні для особистості майбутнього вчителя. Родовою ознакою і, водночас, механізмом актуалізації потенціалу виступає творчість. Творчий потенціал як інтегративна характеристика особистості фахівця визначає рівень його професіоналізму. Професійний потенціал вчителя початкових класів і музики детермінується музичним мистецтвом, яке відкриває необмежені можливості для його самоактуалізації. Провідним механізмом актуалізації професійного потенціалу педагога-музиканта виступає музично-творча діяльність. Результати цієї діяльності свідчать про наявність і силу потенційних можливостей фахівця.

Теоретичне осмислення означеної проблеми дозволило визначити сутність музично-творчого потенціалу студента як внутрішню інтегративну здатність особистості, яка відображає діалектичність функціонування інтелектуально-пізнавальних та емоційно-почуттєвих процесів і завдяки перетворювальній силі інтенційної енергії актуалізується у музично-творчій діяльності. Взаємодія інтелектуально-пізнавального, емоційно-почуттєвого та інтенційного компонентів утворила структуру означеного феномену. Актуалізація музично-творчого потенціалу здійснюється на основі методологічних засад особистісно зорієнтованої освіти в процесі індивідуально-творчого підходу до навчання.

Методика вивчення стану музично-теоретичної підготовки майбутнього вчителя, в тому числі її творчого характеру, містила спеціальну програму психолого-педагогічного діагностування показників розроблених нами критеріїв сформованості структурних компонентів музично-творчого потенціалу. Це обсяг і зміст музично-теоретичних знань, показниками якого є глибина, міцність, системність, усвідомленість музично-теоретичних знань, самостійність узагальнень і висновків, здатність до творчого застосування знань у музично-практичній діяльності. До показників другого критерію – міра розвитку емоційно-почуттєвої сфери – відносяться емоційний відгук на музику та усвідомлення емоційної реакції під час слухання музичних творів, розуміння ролі засобів музичної виразності у створенні того чи іншого музичного образу, стійкий інтерес до музичного мистецтва та підвищена зацікавленість до процесу музичної творчості. Третій критерій – здатність до проявів творчої активності – визначають такі показники, як наявність внутрішньої потреби в активності, спрямованість на творчість, ініціативність у реалізації

власних музично-творчих потенцій. Відповідно до представлених критеріїв було визначено рівні сформованості музично-творчого потенціалу студентів – високий (творчий), середній (продуктивний) і низький (репродуктивний).

Розроблена програма констатуючого експерименту виявила практичну необхідність у створенні і впровадженні у навчально-виховний процес спеціальної методики формування музично-творчого потенціалу студентів.

У ході дослідження підтверджено доцільність запропонованих автором психолого-педагогічних умов, які забезпечують ефективність формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики. Індивідуально-творчий підхід до навчання, який дозволяє враховувати потенційні можливості студентів, сприяє актуалізації їхніх музично-творчих умінь і навичок. Завдяки посиленню мотивації через розвиток пізнавального інтересу майбутніми фахівцями усвідомлюється професійна значущість цієї здатності, посилюється зацікавленість творчим процесом. Музичне створення як різновид проблемного навчання забезпечує особистісну самоактуалізацію, самовираження суб'єктів навчання засобами музичного мистецтва.

Поетапність формування музично-творчого потенціалу студентів відповідає планомірному процесу вивчення музично-теоретичних дисциплін, що є органічним моментом у використанні запропонованої методики. Кожен етап формуючого експерименту (початковий, усвідомлено-дієвий і творчий) характеризувався певною метою, завданнями, відповідними методами організації навчально-творчої діяльності студентів.

Порівняльний аналіз якісних та кількісних показників рівнів сформованості музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя на початку і в кінці дослідно-експериментальної роботи у студентів контрольної та експериментальної груп підтверджує ефективність розробленої нами методики, доцільність використання та впровадження її у навчально-виховний процес вищої педагогічної освіти.

В цілому виконане дослідження підтвердило сформульовану нами гіпотезу і дало можливість зробити загальний висновок: ефективність підготовки майбутнього вчителя початкових класів і музики до професійної діяльності підвищилася завдяки впровадженню у навчально-виховний процес методики формування музично-творчого потенціалу майбутнього педагога.

Виконана робота не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Вирішення потребують питання, пов'язані із дослідженням феномену в умовах сучасного інструментального аранжування, з'ясуванням можливостей подальшого розвитку музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики в процесі вивчення вокально-хорових і виконавських дисциплін, підготовкою майбутніх фахівців до

педагогічного керівництва музично-творчою діяльністю молодших школярів на уроках музики.

**Основні положення дисертаційного дослідження викладено у таких публікаціях
автора:**

1. Олійник С.В. Теоретичні засади формування творчого потенціалу майбутнього вчителя // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. М.В. Гоголя. – Ніжин, 1998 – С. 40 – 42.
2. Олійник С.В. Створи власний музичний супровід // Початкова школа. – 2002. – № 10. – С. 55 – 56.
3. Олійник С.В. Творчий потенціал вчителя музики як педагогічна проблема // Вісник Житомирського пед. ун-ту. – № 11. – Житомир, 2003. – С. 78 – 80.
4. Олійник С.В. Експериментально-статистичне обґрунтування ефективності методики формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя // Вісник Житомирського пед. ун-ту – № 13. – Житомир, 2003. – С. 86 – 89.
5. Олійник С.В. Програма з теорії музики та сольфеджіо. // Програми педагогічних університетів // За ред. О.П. Щолокової – Київ, 1999. – С. 15 – 25.
6. Олійник С.В. Музично-творчий потенціал учителя початкових класів // Духовність і художньо-естетична культура: Міжвідомчий науковий збірник / Керівники авторського колективу: А.І. Комарова, Б.С. Ступка, О.С. Тимошенко та ін. – К.: Проблеми людини, 2000. – Т. 17. – С. 264 – 268.
7. Олійник С.В. Особливості реалізації музично-творчого потенціалу в умовах гуманістично орієнтованої освіти // Всебічний розвиток особистості студента: Матеріали науково-практичної конференції за редакцією академіка АПН України Д.О. Тхоржевського. – Ірпінь, 2001 – С. 176 – 182.
8. Олійник С.В. Музично-творчий потенціал у контексті мистецької освіти // Мистецтво у духовному відродженні України: традиції, новації і перспективи. Збірник матеріалів. – Рівне: Волинські обереги, 2004. – С. 26 – 35.
9. Теоретично-практичні основи музичної творчості: Методичні рекомендації / Упор. С.В. Олійник. – Житомир, 2003. – 36 с.
10. Олійник С.В. Мотиваційне забезпечення процесу формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя // Творча особистість учителя як передумова інноваційних процесів у початковій школі: Збірник наукових праць Всеукраїнської науково-практичної конференції / Відп. ред. В.Г. Тарасов. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 199 – 202.

Олійник С.В. Формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання музики і музичного виховання. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2005.

Дисертацію присвячено проблемі формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів. Здійснено історико-теоретичний аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми, розкрито зміст, структуру і динаміку функціонування музично-творчого потенціалу, виявлено психолого-педагогічні умови процесу формування музично-творчої здатності студентів.

Науково обґрунтовано критерії та визначено рівні сформованості музично-творчого потенціалу студентів з позиції структурних компонентів означеного феномену. Розроблено і впроваджено у навчально-виховний процес методика формування музично-творчого потенціалу майбутнього вчителя початкових класів і музики.

Ключові слова: музично-теоретична підготовка, музично-творчий потенціал, індивідуально-творчий підхід, музично-творча діяльність, імпровізація, творчі завдання.

Олейник С.В. Формирование музыкально-творческого потенциала будущего учителя начальных классов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения музыке и музыкального воспитания. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2005.

Диссертация посвящена проблеме формирования музыкально-творческого потенциала будущего учителя начальных классов. Актуальность проблемы обусловлена общим гуманистическим направлением современного образования, которое нацеливает на формирование творческой личности учителя. В работе осуществлен историко-теоретический анализ научной литературы по исследуемой проблеме, охарактеризована сущность понятия “потенциал”, исследован логический ряд его разновидностей: духовный потенциал, творческий потенциал, профессиональный потенциал, музыкально-творческий потенциал.

В диссертации проанализированы особенности творческого потенциала учителя музыки, которые выявляются в многостороннем характере его музыкально-педагогической деятельности. Это методическое, интерпретационно-исполнительское и, собственно музыкальное творчество. Каждая из специфических сторон творческого потенциала учителя музыки имеет свои цели, задачи, проблемы формирования. Наше внимание сосредоточено на изучении способности будущих учителей к музыкальному творчеству. В связи с этим в работе

представлены и обоснованы сущность, структура и динамика функционирования нового в педагогической науке понятия “музыкально-творческий потенциал”. Музыкально-творческий потенциал – это внутренняя интегративная способность личности, которая отражает диалектичность функционирования интеллектуально-познавательных и эмоционально-чувственных процессов и благодаря творческой силе интенциональной энергии актуализуется в музыкально-творческой деятельности. Структура данного феномена представляет собой взаимодействие интеллектуально-познавательного, эмоционально-чувственного и интенционального компонентов. Как качественный показатель профессионализма учителя музыки музыкально-творческий потенциал способствует актуализации таких профессионально-важных умений и навыков, как подбор аккомпанемента к мелодии, сочинение многоголосной хоровой или ансамблевой партитуры, куплетной детской песни, способность импровизировать в разных музыкальных жанрах.

Средством формирования данного личностного образования является творческое изучение музыкально-теоретических дисциплин. Именно эти предметы представляют собой основу развития музыкально-творческих способностей студента благодаря активной работе мышления, памяти, музыкального слуха, восприятия и т.д.

Результаты констатирующего этапа исследования позволили выявить недостаточный уровень сформированности музыкально-творческого потенциала студентов педагогических факультетов. В связи с этим в диссертации представлены психолого-педагогические условия формирования феномена, а именно: индивидуально-творческий подход к процессу обучения, активизация познавательного интереса с целью мотивации музыкально-творческих способностей, музыкальное сочинение как вид проблемного обучения.

Разработана и экспериментально проверена методика формирования музыкально-творческого потенциала будущего учителя. В ее основу были положены такие методы: вокальная и инструментальная импровизации, методы проблемного обучения (синтетико-аналитический, критически оценивающий, метод музыкального сочинения), метод творчески развивающих заданий, проективные методы, направленные на выявление способности к индивидуальному творчеству, метод активного наблюдения и сравнительного анализа, игровые методы (игры “Музыкальное лото” “Концертмейстер”, “Хормейстер” и др.). Кроме того, были использованы объяснительные и иллюстративные приемы развития музыкально-творческих умений и навыков (прием фактурного контраста, эмоционального и интеллектуально-эмоционального впечатления), прием устной и письменной нотации элементарных слуховых представлений студентов. Методика базировалась на поэтапности формирования музыкально-творческой способности соответственно планированию процесса изучения музыкально-теоретических дисциплин в вузе. В исследовании экспериментально

доказано, что для формирования музыкально-творческого потенциала студентов необходимо использование активных методов обучения, стимулирующей мотивации, индивидуализации их музыкально-творческой деятельности. Проверка результативности проведенной экспериментальной работы происходила на основе сравнительного анализа уровней сформированности данной способности в контрольной и экспериментальной группах и подтвердила эффективность предложенной методики.

Ключевые слова: музыкально-теоретическая подготовка, музыкально-творческий потенциал, индивидуально-творческий подход, музыкально-творческая деятельность, импровизация, творческие задания.

Oliyuk S.V. Formation of the prospective junior school teacher's creative potential in music. Manuscript.

Thesis to seek for the candidate degree in pedagogical sciences, specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching music and musical education. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The thesis deal with formation of junior school teacher's creative potential in music. Historical and theoretical analysis of the literature on the problem under research was carried out. The content, structure and functioning dynamics of the creative potential in music were revealed. Psychological and pedagogical conditions of the of formation process of the students' creative ability in music were distinguished.

Criteria and levels of maturity of the students' creative potential in music were scientifically substantiated.

The methods of the formation of the prospective junior school teacher's creative potential in music were worked out and applied in the teaching and educational process.

Key words: theoretical training in music, creative potential in music, individual and creative approach, activity in the musical creativity, improvisation, creative tasks.